

Mediumspecifieke sensibilliteit

Subject:

Re: mediumspecifieke sensibilliteit

Date:

Wed, 6 Oct 1999 12:01:16 +0200

From:

"Ruud Welten" <rwel10@xs4all.nl>

To:

<hafo@xs4all.nl>

Beste Henk,

Dank voor de vruchtbare discussieavond. De vraag uit het publiek, namelijk naar de rol van de filosofie binnen de discussie, was scherp. Het antwoord erop bleef echter uit. De filosofie verschool zich enerzijds onhoorbaar achter de coulissen van de discussie, terwijl er anderzijds filosofische begrippen werden ingezet om 'kunstvormen' te bevragen. Deze begrippen werden zelf niet bevraagd. Zoals het begrip 'mediumspecifieke sensibilliteit'. Hoewel gesuggereerd werd dat het de inzet was, de mediumspecifieke sensibilliteit als een voorlopig concept te beschouwen en het vanuit de kunst zelf te doen opklinken, werd, naar mijn ervaring als toehoorder in het publiek, al te halsstarrig gepoogd om 'mediaspecifieke sensibilliteiten' als immanente eigenschappen aan kunstwerken/recipienten/kunstenaars toe te schrijven. Ik heb daar zo mijn bedenkingen bij. De term gaat, inhoudelijk gezien, aan de gesprekken vooraf en als ze al een signalerende, 'verhelderende' rol vervult, dan is dat, omdat ze als een raster werkt. Dit verraadt de houding van de filosofie: niet kijken, niet luisteren, niet meebewegen met de danser, maar de kunst als bevestiging zien van de vruchtbaarheid van haar eigen concepten, van achter de coulissen. Niet dat ik geloof of beweer dat dit de eigenlijke intentie van de discussie was. Maar de filosofie blijft op deze manier handtastelijk: ze raakt aan om te verleiden maar in werkelijkheid dringt ze zich op en zoekt ze uiteindelijk bevrediging. Zo blijft 'mediumspecifieke sensibilliteit' een filosofisch desideratum. De filosofie is toch geen prolegomena om vervolgens met haar begrippen over kunst te discussiëren?

Maar een andere bedenking bij de term 'mediumspecifieke sensibilliteit' betreft niet de rol van de filosofie binnen de dialoog met de kunsten, maar de filosofische implicaties van de term zelf. Het gebruik van de term 'sensibilliteit' geeft mij het vertrouwen dat de filosofie hier het tegenovergestelde probeert van datgene wat ik net omschreef. De term 'sensibilliteit' hebben de critici van Husserl immers zo vaak gebruikt om een ervarings sfeer aan te geven die oorspronkelijker is dan intentionaliteit. Sensibilliteit is ervaring, gevoeligheid, openheid en dus ook kwetsbaarheid. Dat laatste heeft er ook mee te maken, dat de sensibilliteit geen depot van capaciteiten is waarop men (de kunst, de recipient etc.) zich kan beroepen, als zijnde zijn of haar specificiteit. Kwetsbaarheid is de mogelijkheid geraakt te kunnen worden, zonder (conceptueel, intellectueel of intelligibel) verweer. Maar de term 'mediumspecifieke sensibilliteit' werd in de discussie juist als het tegenovergestelde daarvan gebruikt. De sensibilliteit werd toegeschreven aan recipient of kunstwerk. 'Specifiek' nota bene en dat maakt het alleen maar erger: 'specifiek' is het bezegelen van een toe-eigening. Wat is specifiek? Is dat hetzelfde als 'attribuut' ten aanzien van 'substantie' (die nu 'medium' heet)? Is het wel mogelijk om 'specifiek' als voorlopige term, concept fluïde, te gebruiken? Wanneer 'mediumspecifieke sensibilliteit' inderdaad een ervaringsbegrip is, waar ik in mee zou gaan, dan is het onmogelijk om haar toe te schrijven aan een medium, kunstwerk, kunstenaar, etc., maar ook aan een recipient. (Sensibilliteit kan toch niet rusten op een bodem van subjectiviteit?) Sensibilliteit is nu juist niet alleen datgene waarom de recipient recipient is, alsof het om de goed afgestemde 'ontvangst' van het kunstwerk zou gaan. De sensibilliteit ligt

ook niet als een communicatieve laag op het kunstwerk. Dat zal jij ongetwijfeld ook niet beweren. Maar op welke wijze 'hoort' de mediums specifieke sensibiteit bij het medium? De term doet vermoeden dat het medium de drager is van een eigenschap ('specifiek'). Maar wat is medium? Ik probeer: de medialiteit is de communicatie zelf, het is de sensibiteit zelf, niet een brug tussen kunst en luisteraar, maar veeleer een bewustzijns sfeer die communicabel is omdat beiden er deel van uitmaken. Een medium is dat niet immanent vanuit zichzelf. Iets is medium omdat het als zodanig gereciperd is/wordt. Deze receptie veronderstelt sensibiteit. De sensibiteit wordt niet gedragen door wat dan ook ('mediumspecifiek'), maar is de 'bewustzijns sfeer' waar ik zonet over sprak zelf.

Mijn bezwaar is filosofisch en het lijkt mij, dat alleen een turvende socioloog antwoord kan geven op vragen zoals bijvoorbeeld of de muziek bij de film 'naar de achtergrond verdwijnt' of niet. Hij/zij kan dan komen tot een soort van sensus-communis begrip, dat echter nooit 'specifiek' is aan de film, maar aan de antwoorden die de bioscoopbezoekers geven (antwoorden zoals: 'O, was er dan muziek bij de film?' (Taxi Driver) of: 'Ik hou van alle films waar Bernard Hermann de muziek bij maakt'...(componist van de score van Taxi Driver). Maar daar kunnen toch geen filosofische conclusies aan verbonden worden? Al met al, zolang we slapeloos blijven van dit soort vragen, kan de conclusie ten aanzien van de discussie alleen maar zijn dat ze vruchtbaar was.

Met vriendelijke groeten,
Ruud Welten

Ruud Welten

Subject:

Re: mediums specifieke sensibiteit

Date:

Wed, 20 Oct 1999 12:28:00 +0200

From:

Henk Oosterling <hafo@xs4all.nl>

To:

Ruud Welten <rwel10@xs4all.nl>

> -----Oorspronkelijk bericht-----

> Van: Henk Oosterling <hafo@xs4all.nl>

> Aan: Ruud Welten <rwel10@xs4all.nl>

> Datum: woensdag 6 oktober 1999 11:15

> Onderwerp: Re: mediums specifieke sensibiteit

>

Ruud,

Bedankt voor je terechte reactie. Volgens jou zouden onuitgesproken filosofische vooronderstellingen de gesprekken in Zaal De Unie reguleren. Met het concept 'mediumspecifieke sensibiteit' zouden kunstvormen onterecht worden bevestigd. Bij mijn heuristisch gebruik van de 'term' zet je vraagtekens. Je meent dat ik haar als een immanente eigenschap toeken aan werken, beschouwers en makers. Als een 'ervaringsbegrip' accepteer je deze sensibiteit, maar dit betekent vervolgens dat deze niet aan een medium kan worden toegekend. Ten slotte is een ervaring – in ieder geval na Kant en Husserl – een bewustzijnsfenomeen en een medium heeft nu eenmaal per definitie geen bewustzijn. Dit ervarings'begrip' zou echter, zo stel je, evenmin aan de kunstenaar, zelfs niet aan de recipiënt kunnen worden toegedicht, omdat "sensibiteit toch immers niet kan rusten op subjectiviteit?"

Als sensibiliteit een ervaring is, kan deze natuurlijk altijd als een psychologische kwaliteit maker en recipiënt eigen zijn. En in filosofisch opzicht zijn het moderne ervaringsbegrip en subjectiviteit intrinsiek op elkaar betrokken. Maar je weet: deze kantiaanse of husserliaanse wending is nooit mijn uitgangspunt geweest. Exit bewustzijnsfilosofie, exit fenomenologie. Door Derrida, Lyotard, Foucault en Deleuze ben ik daarvan voorgoed genezen, hoewel al de gekritiseerde begrippen 'schaalgevoelig' blijven: ik denk echt dat ik hier zit te tikken en het halflege glas wijn door mij gewenst en op het door mij verkozen moment geconsumeerd wordt. Maar als ik onze differentiedenkens (s)links wil passeren zonder in dat wat zij kritiseren terug te vallen zal - en dat rechtvaardigt je kritiek en geeft mij dit uitgebreide antwoord in - 'sensibiliteit' door mij toch wel wat scherper moeten worden afgebakend.

Om bij het minst relevante te beginnen. Voor mij is de sociologische methode een even onderhoudende als vruchteloze activiteit. Je weet net zo goed als ik dat de sociologie allang zijn ziel heeft verkocht aan de kwantitatieve aanpak. De nieuwe Webers en Durkheims laten op zich wachten, ook al doen Bourdieu en iemand als Nathalie Heinich - die zich als zelfreflectief sociologe uitsluitend met productie en receptie wil bezighouden en niettemin interessante opmerkingen over dat merkwaardige tussengebied maakt dat wij doorgaans een kunstwerk noemen - nog zo hun best. De populariteit van sociologen onder kunstwetenschappers is veelzeggend. Sinds Baudrillard weten we dat zij slechts hun eigen antwoorden produceren. Maar het is waar: filosofen kunnen er ook wat van. We hoeven aan de sociologische werkwijze dus geen filosofische consequenties te verbinden en als de filosofie onmachtig is, dan in geen geval omdat ze niet kan rekenen.

Laten we ons dus maar tot de filosofie beperken en uitgaan van de vragen waar het jou – èn mij - om gaat:

- Op welke wijze hoort mediums specifieke sensibiliteit bij het medium?
- Wat is eigenlijk een medium?
- Hoe bedoel je 'specifiek'?
- Is dat hetzelfde als 'attribuut' bij 'substantie' (die nu medium heet)?
- Is het mogelijk om 'specifiek' als voorlopige term – als een fluïde concept - te gebruiken?

Ik zie af van een systematische beantwoording en beperk me tot een meer 'intuïtieve' aanpak. Maar laat ik eerst even terugkomen op het summiere en inderdaad nogal cryptische antwoord dat ik tijdens het debat aan Liesbeth Levy heb gegeven:

We zijn het er zonder meer over eens dat de rol van de filosofie als prolegomena is uitgespeeld. De recentelijke Kant-revival doet daar niets aan af: de problematiek van het sublieme is een laatste deconstructie ervan van binnenuit. Ik benadrukte in mijn reactie echter niet zozeer de heuristische waarde van de door mij voorgestelde termen, alswel de synthetiserende werking van de filosofie die deze aan haar esthetische kwaliteiten ontleent. Misschien is het verschil tussen onze 'inzetten' gelegen in de inschatting van dit filosofisch potentieel en de 'machtsgreep' die zij daaraan zou ontleenen. Denk je de inzet van de filosofie niet nog iets te hiërarchisch en totaliserend? Ik zie in jouw kritiek nog een 'negatieve arrogantie' doorwerken, die niet zelden door het leven gaat als 'schuld'bewuste zwijzaamheid of bescheidenheid.

Mij interesseert juist de transversale, synthetiserende werking die de filosofie met de kunsten deelt, maar die hen tevens verdeelt. Er wordt iets op een noemer gebracht. Filosofen zijn niet te bescheiden dit soms bij een naam te noemen. De naam bestaat evenals een kunstwerk bij

gratie van synthetiserende werkingen. Ook al doen beide zich nog zo deconstruerend of experimenteel voor, ze blijven gevangen in een geobjectiveerde ruimte en tijd. De al dan niet geïntendeerde activiteit (ik geef toe: het blijft behelpen met die taal - weer zo'n fenomenologisch begrip: intentionaliteit!) en de anticipaties van de kunstenaar op de anticipaties van het potentiële gehoor of publiek maken een bewegingssequentie tot dans, een reeks tonen tot muziek en een willekeurige reeks dramatische handelingen tot een theatervoorstelling. Ik wil dit als synthetiserende werkingen van het kunstwerken aanmerken. Sommige filosofen doen iets 'dergelijks' met namen: alleen 'spelen' met dat wat in de volksmond gewoon 'woorden' heten en filosofen millennialang ten onrechte begrippen, categorieën of zelfs Ideeën hebben genoemd. Ze tartten er vermeende tegenstanders' mee en nodigen 'geestverwanten' uit om mee te spelen. Je kunt immers nooit alleen met namen spelen, zoals Wittgenstein al heeft laten zien. Ik kreeg overigens niet de indruk dat ik in De Unie een privétaal sprak. Iedereen leek het naar zijn zin te hebben. Het ging dus blijkbaar ergens over.

Maar waarover? Ik weet, het klinkt allemaal wel erg simpel, maar de politieke en ethische impact van zo'n spel is groter naarmate we het serieuzer spelen. En zo wordt de zeggingskracht in het spel groter naarmate het gesprek meer weerstand en wording ontwikkelt: misschien toont het iets wat daarvoor niet werd gezien omdat het nog niet bestond. In kentheoretisch opzicht natuurlijk, dat spreekt vanzelf. Namen, kortom, zijn blikvangers. En daar waar de blik gevangen wordt vormt zich dat wat fenomenologen een ervaring en Heidegger misschien een Ereignis, een gebeuren noemt.

Is een van de rollen die een filosoof kan spelen niet die van de blikvanger? Geldt dit voor alle filosofen, dus voor dé filosofie? Is er een vastomschreven identiteit van de filosoof? De academische exegeet, de interdisciplinaire moderator, de reflectietherapeut of de kunstmatige denker - om maar een paar personages in het hedendaags filosoferen te noemen - bedienen zich weliswaar allen van een specifiek filosofisch jargon, maar deze verschillen onderling enorm. Ze hebben ieder op zich een problematische en geproblematiseerde geschiedenis, hun eigen debatten en probleemvelden. Ik zou haast zeggen dat ze ieder een eigen sensibiliteit vooronderstellen. Om onnavolgbare redenen wordt daar door niet-academisch geschoolde weldenkenden zoveel waarde aan gehecht dat deze de eigen-aardigheid van deze sensibiliteit soms erg fanatiek proberen te weerleggen. Evenmin als hun god is de taal van de filosofen die van anderen. Het is niet de taal van de literatuur. Evenmin zijn hun problemen die van alledag, bieden hun inzichten geen concrete oplossingen voor de politiek. Kortom, als er ervaringen gegenereerd worden dan zijn dit in geen geval ervaringen die willekeurig wie op elk moment kan krijgen. Zoals in ieder medium is het filosofisch noemen specifiek en vergt dit duurzame aandacht en stilering.

Produceert filosoferen een specifiek filosofische sensibiliteit? Als dat zo is dan komt volgens mij een activiteit zonder meer in aanmerking: een koppeling van conceptualiteit en reflectiviteit. Door het laatste - reflectiviteit - valt er met kunstenaars over literatuur, dans of theater te praten. Als producent of als consument ontwikkel je in, met en ten overstaan van het tonale, dansante, dramatische en literaire medium een specifieke reflectiviteit. Zoals ik al zei, voor de filosofie reserveer ik de term 'conceptualiteit'. Gevaarlijk door het algemenerende en universeel angehauchte 'teit'. Er zijn elders en eerder termen voor gereserveerd als 'Denken' en 'penser'. We zouden kunnen variëren en over het conceptuele kunnen spreken of gewoon weer een naam kunnen uitvinden om de context- en spatiotemporele gebondenheid ervan te benadrukken: conceptualiteit. Ook hier zijn meerdere mogelijkheden. Deze

sensibiliteiten zijn dus geen ervaringen in subjectfilosofische zin. Dat worden ze pas als ze door de kunstkritiek of door mediums specifieke terminologieën worden gestructureerd en door recipiënten worden nagedacht en letterlijk worden belichaamd. Wanneer er, in andere woorden, een vertoog of een discours bestaat.

Sensibiliteiten worden in en door het medium gevormd en zijn in die zin mediums specifiek. Naast de artistieke mediums specifieke sensibiliteiten en reflectiviteiten zet de filosofie haar eigen mediums specifieke reflectiviteit in en appelleert zij aan een andere sensibiliteit: conceptualiteit. Daarmee verklaart ze echter niets. Er worden geen diepere lagen van het menselijke bestaan blootgelegd. De filosoof stelt zich ook niet boven de kunstenaars. Deze reflectieve interactie is hiërarchiserend noch totaliserend. De blik wordt slechts voortdurend verschoven waardoor de zinnen onvermijdelijk worden verzet: entertainment is nu eenmaal heden ten dage een van de transversale werkingen van het filosoferen. Met het netwerk van namen dat filosofen niet kunnen nalaten te vlechten, vangen ze ‘ervaringen’ in en resoneert hun reflectiviteit met die van andere weldenkenden. Het is iets voor de liefhebber, voor de amateurs. Dit amateurisme wens ik te bedrijven.

Sensibiliteit verhoudt zich niet tot het medium zoals het attribuut zich tot de substantie verhoudt. Een sensibiliteit ‘is’ dus geen attribuut. Niet alleen is het medium geen substantie, sensibiliteit komt pas in, met en door het medium tot leven. Het medium is weliswaar een drager, maar het is ook dat wat in de overdracht verandert. Een ‘ervaring’ van die spanning noem ik sensibiliteit. Hoewel deze ‘ervaring’ in een fenomenologische setting een reflectieve distantie suggereert, is het door als wording en verandering eerder een intussen en een ertussenin. Het is een radicalere ervaring dan de fenomenologie kan denken en de sociologie kan doorrekenen.

Ondanks de spatio-temporele voorlopigheid die haar aankleeft, heeft ze niettemin een ‘eigen’ status: als werking, niet als werk. Deze werking is echter niet te herleiden tot de intentionaliteit van de producent of tot de ontvankelijkheid van recipiënten zolang deze zijn voorgeprogrammeerd door het discours. Slaat Foucault de spijker op zijn kop als hij beweert dat het subject een praktijk is en het lichaam een ‘mediaire’? In dat geval is ‘medium’ een naam voor dat wat wordt bewerkt maar dat tegelijkertijd zijn werking zo laat gelden dat deze achteraf als een ‘tussending’ kan worden na- en doorgedacht. Zo lijkt mij het medium van de muziek niet alleen het door de discipline uitgezuiverde toonarchief – Cage is irreversibel – maar ook de mediums specifieke reflectiviteit en materialiteit ervan. Het door de componist onwillekeurig beoogde gehoor, de biografie van de componist en die van zijn gehoor, de geschiedenis en materialiteit van het medium zijn alle verdisconteerd. Ik geef toe, het is wel erg veel, maar Beethoven componeerde nu eenmaal niet voor de doorgesnede Amazone indiaan.

Bewogen materie kan – maar dit gaat misschien wel erg ver – slechts een muzikale, dramatische of dansante ‘ervaring’ worden als de mediums specifieke sensibiliteit met een ‘reflectieve’ dimensie – en ten overvloede wellicht: in het eigen medium – gepaard gaat. Misschien, Ruud, ging daar het gesprek over. De term ‘intermedialiteit’ heeft dan in de debatten als een regulatieve fictie gefungeerd en ‘mediums specifieke sensibiliteit’ kun je dan methodologisch als een werkhypothese zien. Als je dit fluide concepten wil noemen, be my guest. Zolang het conceptuele reflectiviteit van de filosoof maar wordt gerespecteerd in zijn eigenaardigheid. Mediums specifieke sensibiliteit is daarom niet de onuitgesproken vooronderstelling, maar de vraag naar de ervaren kwaliteit van het hier en nu dat zo belangrijk is in de podiumkunsten en in de schrijverspraktijk. Misschien hebben we het, simpel gezegd,

uiteindelijk slechts gehad over de eigenaardigheid van dansen, acteren, schrijven en denken in een intermediaal perspectief.

Mogen we hieruit concluderen dat intermedialiteit reflectiviteit – in welk medium dan ook - bevordert? Maar welke micropolitieke of ethische lading klinkt er door in deze ‘bevordering’? Gaat het daarbij nog om een emancipatie of is dit slechts een van de vele collectieve gestalten van de bevrijdende werking die synthetiserende en creatieve werkingen in zich en vaak in weerwil van zichzelf overdragen op hun recipiënten? Dit, Ruud, zijn de vragen die achter de namen zinderen. Vragen waarop vele antwoorden mogelijk zijn.

Een medium is dus geen substantie, het is in radicale zin een tussen, een beweging, een worden, maar dan als ‘draagvlak’. (het worden van ieder moment dat we aanwezig zijn bij de executie van onze zintuigen: jij nu lezend en ik tikkend; het quid en het quod dat Lyotard zo keurig uiteen-zet) Daarom kan sensibiteit per definitie geen attribuut zijn. Sensibiteit is een affectieve dimensie die ‘voor’ noch ‘na’ de ervaring komt. Het is een dimensie van ervaringen die niet kan worden blootgelegd door deze te denken. In die zin is een filosoof altijd op tijd door te laat te zijn

Laat ik tot slot de vraag naar de rol van een filosoof vanuit een persoonlijk standpunt hernemen. Waar ik naar toe wil is een filosoferen over synthetiserende praktijken – kunst, politiek, eventueel een bedrijfscultuur - dat ‘eigen-aardig’, eventueel ‘eigen-wijs’ is, maar dat zeker geen hegeliaanse Aufhebung in het voordeel van de filosofie nastreeft. Maar ook geen reductionisme, zeker niet tot de sociologie, evenmin tot de kunstgeschiedenis of -kritiek. Dit filosoferen levert geen Filosofie op. Wel dient het existentieel zo opgeladen te zijn dat het daardoor micropolitieke zeggingskracht kan ontwikkelen. Geïnformeerd zijn is, kortom, een uitgangspunt.

Je hebt gelijk, Ruud, we mogen de filosofie niet overschatten. De pedante, wereldvreemde zelfoverschatting die je vaak in gesloten academische kringen tegenkomt, is mij geheel vreemd. Maar wordt het niet eens tijd dat we ophouden ons in het openbaar voor de creatieve krachten van het filosoferen te schamen?

Groet,
Henk